

Universitatea Pedagogică de Stat *Ion Creangă* din Chișinău

Facultatea de Filologie

Catedra de Limbă Română și Filologie Clasică

LINGUA LATINA

CICLUL I – LICENȚĂ

ANUL I, SEMESTRUL II

30 de ore – învățământ cu frecvență redusă

60 de ore – învățământ la zi

SUPPORT DE CURS

Titular de curs:

Olga BOZ, dr. conf.

olgaboz77@gmail.com

boz.olga@upsc.md

mob., Viber, WhatsApp +37369203803

COMPETENȚE GENERALE ȘI SPECIFICE ALE CURSULUI:

1. Receptarea adecvată a elementelor lingvistice esențiale ale limbii latine prin raportare la limba română și la alte limbi romanice/moderne

1.1 Identificarea unor elemente esențiale ale limbii latine în diverse contexte.

1.2 Utilizarea elementelor lexicale și gramaticale într-o varietate de contexte, în limba latină și în limba română/alte limbi romanice/moderne

2. Valorificarea elementelor de limbă, cultură și civilizație romană în dezvoltarea personalității și în asumarea identității socioculturale

2.1 Identificarea unor locuri, fapte, personaje, procese și concepte definitorii pentru civilizația romană.

2.2 Identificarea unor modele culturale clasice relevante pentru reprezentarea lumii.

2.3 Integrarea faptelor de cultură și civilizație romană în actualitate.

TEMATICA CURSULUI:

Istoria morfologiei limbii latine trebuie să urmărească, în primul rând, schimbările structurale și numai în al doilea rând cazurile particulare.

Pentru determinarea perioadelor de evoluție ale limbii latine se vor utiliza două criterii fundamentale, valabile în cazul oricărei limbi.

Primul este discontinuitatea relativă de structură lingvistică. Se știe că fiecare secțiune de limbă prezintă deosebiri specifice. Și în evoluția limbii latine există diferențe de ritm, încât este dificil de analizat schimbul de la o perioadă la alta, deoarece punctele de trecere nu sunt fixate cu exactitate. S-a constatat că evoluția structurii gramaticale este mai lentă decât evoluția lexicului și chiar mai lentă decât evoluția structurii fonologice.

De aici apare necesitatea de a face o ierarhie a faptelor de limbă, de a analiza mai îndeaproape fenomenele morfologice și transformarea lor către etalonul numit „latină clasică”.

Sistemul morfologic al limbii latine, spre deosebire de celelalte sisteme ale limbii, apare omogen, rezistent ca orice reflectare sistematizată. De aceea, discontinuitățile din structura gramaticală au o valoare excepțională pentru periodizarea istoriei limbii.

Momentul în care apare o nouă tendință morfologică ale cărei efecte sunt durabile și variate, reprezintă un moment de discontinuitate care echivalează cu începutul unei noi perioade.

Al doilea criteriu utilizat în analiza faptelor morfologice este criteriul datelor istoriei sociale. Chiar dacă istoria socială ocupă un loc important în periodizarea lexicului, influențele ei se resimt și asupra organizării morfologice a limbii, asupra categoriilor gramaticale specifice fiecărei părți de vorbire. Reflectând imediat viața socială sub toate aspectele ei, istoria este mai strâns legată de faptele extralingvistice.

În cursul pe care-l punem la dispoziția studenților ne propunem să prezentăm schimbările esențiale în istoria părților de vorbire ale limbii latine, neglijând amănunțele izolate, întâmplătoare care nu duc la modificarea sistemului; vom sublinia elementele noi, chiar dacă uneori par neînsemnate, mai ales când stau la baza unor transformări ulterioare importante.

Pentru a ne forma o părere asupra dinamicii limbii latine în antichitate, vom apela la datele pe care ni le oferă limbile romanice.

Unități de curs:

1. *Roma – caput mundi*. Poporul roman. Mituri fondatoare și eroi fondatori. Simboluri romane. Limba latină. Alfabetul latin. Ortografia și ortografia. *Latine dicta*.
2. *Forum Romanum*. Familia romană. Substantivul. Categoriile gramaticale ale numelui. Sistemul cazual în limba latină și limba română. Declinările latinești. *Latine dicta*.
3. *Colosseum*. Personalități romane. Adjectivul: gradele de comparație. *Latine dicta*.
4. Școala și învățământul la romani. Pronumele latinesc. *Latine dicta*.
5. Vestimentația la romani. Numeralul. *Latine dicta*.
6. *Dei et homines*. Panteonul roman. Verbul: diatezele, conjugările, aspecte și timpuri, moduri personale, moduri nepersonale. *Latine dicta*.
7. *Civitas romana*. Adverbul și prepoziția. *Latine dicta*.
8. Valori romane – valori europene. Conjunția. *Latine dicta*.

EVALUARE: se aplică o evaluare curentă și o evaluare finală.

Evaluarea curentă: Crearea grafică/digitală/desenată a unui articol vestimentar personalizat cu unul /mai multe dintre *Latine dicta*, pe care s-o prezinți în 3 min. (vide Anexa 1).

Criterii de evaluare:

- ✓ corespunderea sarcinii;
- ✓ relevanța exemplilor, a concluziilor și a argumentelor;
- ✓ originalitatea expunerii;
- ✓ corectitudinea expunerii;
- ✓ respectarea limitei de timp.

Evaluarea finală: se face prin examen scris: test cu itemi semiobiectivi.

Rezultatul se exprimă printr-o notă (conform sistemului de apreciere de 10 puncte), cu acordarea a 5 credite academice, care permite promovarea studentului în etapa următoare a procesului didactic. Nota

de la evaluarea finală este constituită din două componente: 60% din notă se acumulează la evaluările curente, iar 40% din notă o constituie aprecierea de la evaluarea finală.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ:

1. Bujor, I., Chiriac, F., *Gramatica limbii latine*, București, 1971.
2. Cemârtan, C., Cucerov, E., *Limba latină*, Chișinău, 1995.
3. Ciobanu, A., *Lingua latina*, Chișinău, 1996.
4. Guțu, Gh., *Dicționar latin-român*, Chișinău, 1993.
5. Matei, V., *Gramatica limbii latine*, București, 1998.
6. Drăgulescu, C., *Tehnici de traducere*, București, 1996.
7. Ionaș, A., *Curs de limbă latină*, Chișinău, 1998.
8. Ionescu, V., *Dicționar latin-român*, București, 1998.
9. Dobroiu, E., *Curs de istoria limbii latine*, București, , 1994.
10. Fischer, I., *Morfologia istorică a limbii latine*, București, 1985.
11. Wald, L., Slușanschi, D., *Introducere în studiul limbii și culturii indoeuropene*, București, 1987.

Tema 1. Roma – caput mundi. Poporul roman. Mituri fondatoare și eroi fondatori.
Simboluri romane.

Limba latină. Alfabetul latin. Ortografia și ortografia. *Latine dicta.*

<https://www.youtube.com/watch?v=Hr8M5k8TIPk>

Limba latină face parte din limbile indoeuropene, ca și greaca, slava, germana, dacă, armeană etc. Pentru aceste limbi, este caracteristic faptul că își modifică terminațiile pentru a exprima raporturile gramaticale. Acest tip de modificare se numește *flexiune* (*flexio*, *-onis* = „îndoire, flexiune”), iar limbile care au în sistemul gramatical asemenea modificări se numesc *flexionare*.

Limba latină s-a vorbit mai întâi în Italia, în Latium, o regiune la sudul Tibrului, unde s-a întemeiat cetatea Roma. În Italia se mai vorbeau și alte limbi: osca (în sud), umbriană (în nord-est), limbile italice: mesapica, etruscă, celtică. Dintre acestea, limba latină este cea care s-a păstrat și s-a răspândit, datorită circumstanțelor politice, expansiunii Romei: de la Oceanul Atlantic până la Marea Neagră, din Britania până în Africa, de la Rin și Dunăre până la Tigris și Eufrat și până la Marea Caspică. Multe din popoarele acestui imperiu au dispărut și li s-a uitat chiar și numele, dar limba latină, de atâtea veacuri, continuă să fie vorbită, scrisă și studiată. Ea trăiește prin limbile romanice contemporane (italiana, spaniola, portugheza, franceza, catalana, româna).

Limbă de cultură care a beneficiat veacuri întregi de statutul de limbă internațională, latina a fost cunoscută și vorbită până în secolul al XIX-lea de elitele intelectuale europene, reprezentând fundamentul educației școlare a unor generații întregi. Pe lângă satisfacția spirituală și bogăția informațiilor pe care le putea oferi studiul în original al operelor anticilor, dar și al unor importante lucrări din epocile ulterioare (elaborate în Evul Mediu, în Renaștere sau chiar în perioada Iluminismului), învățarea acestei limbi asigura crearea unei discipline mentale riguroase

și înlesnea cercetarea și descoperirea de noi idei în domeniile cele mai variate ale veștii.

Idiom cu caracter sintetic, suferind numeroase schimbări de-a lungul timpului (începând de la primele documente scrise și până la cele medievale), latina, devenită „limbă moartă” din perioada Renașterii, este astăzi considerată „dificil de învățat” și utilă doar specialiștilor. Într-o epocă dominată de pragmatism, este în plus să afirmăm că le e de un real folos filologilor (îndeosebi celor care au ca centru al preocupărilor studiul unei limbi romanice), juriștilor, teologilor, în cariera lor profesională. În mod firesc, se naște întrebarea: le-ar putea fi utilă și celorlalți? Ca răspuns, gândul ne duce automat către o altă necesitate impusă de societatea modernă – învățarea uneia sau a mai multor limbi străine. Evident, nu ne referim la limba latină, dar oare n-ar putea ajuta aceasta la înțelegerea/învățarea idiomurilor moderne, îndeosebi a celor romanice, a căror limbă-mamă este? Răspunsul ar trebui să fie unul afirmativ, având în vedere că limbile romanice au moștenit în cea mai mare măsură structurile latinești, ușor de recunoscut pe aproape toate palierele limbii (morfologie, sintaxă, lexic), iar cele neromanice au împrumutat de-a lungul timpului elemente lingvistice din latină, îndeosebi datorită prestigiului de limbă internațională al acesteia (utilizată ca limbă de cancelarie, în universități, în cultul creștin catolic etc.). Luând în considerare atât fundamentul latin, cât și împrumuturile culte din această limbă și, de asemenea, împrumuturile reciproce între limbile romanice, care duc la îmbogățirea vocabularului neolatin, ne putem pune întrebarea în ce măsură un vorbitor nativ de limbă romanică, cunoscător al latinei, poate înțelege un text redactat într-un alt idiom neolatin decât cel matern. Desigur, ne referim la capacitatea de a oferi o interpretare *ad sensum*, nu o traducere *ad litteram*.

De exemplu, în biologie, numele științifice ale speciilor sunt în latină sau greacă. Anatomia utilizează pentru definirea părților corpului uman o terminologie predominant latină, chiar dacă pentru anumite organe sunt utilizați termeni grecești latinizați. Denumirile bolilor, în schimb, provin din limba greacă. În drept, există nenumărați termeni și definiții juridice în limba latină. Și în științele umaniste latina joacă un rol deosebit de important. În meteorologie, denumirile norilor cunosc o clasificare în limba latină. Și în farmacie vocabularul latin este un bun comun. Medicii și farmaciștii abreviază rețetele în termeni latini, iar pe fiecare pachet de medicamente există, în afara numelui internațional al medicamentului, și denumirea lui în limba

latină, la fel cum pe fiecare medicament naturist, pe lângă denumirea uzuală, apare și termenul latin comun. În astronomie, s-a decis la nivel internațional, conform reglementărilor omologate de Uniunea Astronomică Internațională, ca cele 88 de constelații și stelele pe care acestea le formează să aibă oficial nume latine.

Limba română, deși este situată în răsăritul Europei, unde se vorbesc mai multe limbi slave, are întreaga structură gramaticală, sistemul fonetic și o mare parte de lexic de origine latină. În consecință, studiul limbii latine este foarte important nu numai pentru că, prin intermediul acestei limbi, s-a transmis cultura antichității greco-romane, ci și pentru că este modalitatea cea mai firească de cunoaștere a evoluției limbii române și instrumentul indispensabil pentru însușirea ei pe baze științifice.

Alfabetului latin. Ortografie și ortoepie. Accentul

Alfabetul latin este format din 23 de litere: A, B, C, D, E, F, G, H, I, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, V, X, Y, Z. Alfabetul latin derivă din alfabetul grec arhaic, alfabetul grec derivând din cel fenician, care, la rândul său, derivă din hieroglifile egiptene.

Literele *y* și *z* au fost introduse mai târziu, în cuvinte de origine greacă, așa cum sunt *Zephyrus*, *Aegyptus*, *Zalmoxis*. De aceea aceste două litere ocupă ultimele locuri în alfabet.

În ceea ce privește pronunțarea, nu există diferențe majore între limba latină și limba română. Majoritatea sunetelor se pronunță identic.

Toate vocalele latine au dublă serie în ceea ce privește cantitatea de pronunțare. Vocalele cu cantitate lungă, notată prin ¯ deasupra, prezintă o durată dublă în emisiunea sa: *ā*, *ē*, *ī*, *ō*, *ū*, iar vocalele cu durată scurtă de pronunțare sunt notate cu căciulițe deasupra: *ă*, *ě*, *ĭ*, *ŏ*, *ŭ*. În texte, cantitatea vocalei nu este notată grafic, pentru că, indiferent de prezența semnului cantității, latinii știau care vocală este scurtă și care este lungă. Diferențierea în pronunțare se făcea numai în vorbirea orală.

Așadar, prezentăm grupurile de litere care înregistrează abateri: **cc = c** – se pronunță cu cei doi *c* distincți și fiecare trece în silabe diferită: *ac-ci-pi-o*; **ph = f** – *philosóphia*; **h** în latină se aude foarte slab, aproape imperceptibil, în așa fel încât în limbile romanice nu se mai aude, și

dispare în limba română și grafic: *homo* = ^h*omo* → *om* (românește), *heri* = ^h*eri* → *ieri* (românește); **s** – **s nu z**, chiar dacă se află în poziție intervocalică. ; **ae** – **e** (excepție: se pronunță **ae** în hiat în cuvântul *aer* și în derivatele acestuia; **oe** – **e** (excepție: **oe** nu formează diftong, deci se pronunță în hiat în cuvântul *poeta* („poet”) și în derivații săi); **ngu** urmat de vocală se pronunță **ngv**: *lingua*; **qu** + vocală – **cv**: *aqua*; **ti** se pronunță **ți** numai când este precedat și urmat de vocală: *amicitia*; **ti** precedat de **s**, **x** sau alt **t** se pronunță **ti**: *sextius*.

Cantitatea vocalelor. Cantitatea este durată în timp necesară pentru rostirea unei vocale. În funcție de această durată, vocalele pot fi lungi sau scurte. Cantitatea este indicată prin semne grafice, care nu au aparținut Antichității, ci au fost adăugate pentru a ușura citirea: ex.: *mālum* (cu *a* lung) înseamnă „măr”, *mālum* (cu *a* scurt) înseamnă „rău”. *Pōpulus* (cu *o* lung) înseamnă „plop”, iar *pōpulus* (cu *o* scurt) înseamnă „popor”.

Cantitatea silabelor. În limba latină și silabele pot fi lungi sau scurte. Silabele lungi pot fi:

- lungi prin natură: cuprind o vocală lungă sau un diftong; de exemplu, *mater*;
- lungi prin poziție: cuprind o vocală urmată de două sau mai multe consoane; de exemplu, *fenestra*.

Silabele scurte pot fi:

- scurte prin natură: cuprind o vocală scurtă; de exemplu, *femina*, *perdere*;
- scurte prin poziție: cuprind o vocală urmată de alta vocală; de exemplu, *patria*, *dormio*.

Accentul nu era marcat în limba latină prin semne grafice.

Ultima silabă nu are niciodată accent. În cuvintele formate din două silabe, accentul cade pe silaba penultimă. În cuvintele cu trei sau mai multe silabe, accentul cade pe:

- a. silaba penultimă, dacă este lungă – *cultura*;
- b. silaba antepenultimă, dacă penultima este scurtă – *dominus*.

Tema 2. Forum Romanum. Familia romană. Substantivul.

Categoriile gramaticale ale numelui.

Sistemul cazual în limba latină și limba română. Declinările latinești. *Latine dicta*

În limba latină, substantivul are următoarele categorii gramaticale:

a) *Genul (genus)*

În latină, o singură formă nominală indică simultan genul, numărul, cazul, fără ca vreuna din aceste categorii să aibă o marcă diferită față de alta. De exemplu, *long-us, -a, -um*.

În limba latină, genul caracterizează numele și unele forme nominale ale verbului (participiul). Într-o fază mai veche a limbii indoeuropene comune, se presupune că existau doar două genuri: animat și inanimat.

Există trei genuri în latină: masculin (masculinum), feminin (femininum) și neutru (neutrum), acesta din urmă continuând genul inanimat din indoeuropeană.

În măsura în care au o valoare definită, masculinul și femininul marchează o diferență de sex, iar neutru desemnează, în general, obiecte inanimate. Această definiție însă nu are o valoare constantă, căci numeroase obiecte neînsuflețite sunt denumite cu substantive masculine și feminine; apoi, nu trebuie confundat genul natural cu genul gramatical; acesta din urmă nu exprimă decât un raport între substantivul și adjectivul care îl determină și nu are decât valoare morfologică și sintactică.

b) *Numărul (numerus)*

Este o categorie concretă a flexiunii, caracterizând atât numele, cât și verbul. Limba latină distinge două numere: singular (singularis) și plural (pluralis).

Singularul se referă la un singur individ, la un singur obiect. O excepție o constituie **singularul colectiv**, pe care îl întâlnim la nume de popoare (*Romanus, Poenus*), de grupuri mari de persoane, în special în terminologia militară (*miles, hostis, pedes*), de animale (*agnus, gallina*), de plante și fructe (*legumen, lenticula*), de materii prime de construcții (*lapis, tegula*).

Ca și în alte limbi, în latină există câteva cuvinte care au alt sens la singular decât la plural; de exemplu, *aedes* 1. „templu” (sg.); 2. „casă” (pl.); *liber* 1. „liber” (sg.); 2. „copii” (pl.); *littera* 1. „literă” (sg.); 2. „scrisoare” (pl.).

Există în limba latină o categorie specială de cuvinte folosite fie numai la singular, fie numai la plural, numite *singularia tantum* sau *pluralia tantum*.

Sunt pluralia tantum numele de divinități (*lemures, penates, manes*), de populații (*Ramnes, Tities, Luceres*), de părți ale corpului omenesc (*nares, malae, nates*), termenii militari (*moenia, arma, scalae*).

c) Cazul (*casus*)

Limba latină are tendința de a reduce numărul cazurilor; la singular, instrumentalul a dispărut, locativul nu are decât o existență precară, vocativul și nominativul tind să se confunde; la plural, latina n-a avut decât o singură formă pentru dativ și ablativ, instrumental și locativ, fără a mai discuta despre nominativ-vocativ, unde identitatea provine încă din indoeuropeană. Așadar, sistemul cazual latinesc se prezintă în felul următor:

Nominativus (Nominativ) *quis?*

Genitivus (Genitiv) *cuius?*

Dativus (Dativ) *cui?*

Accusativus (Acuzativ) *quem?*

Ablativus (Ablativ) *cum? quando? unde?* (întrebările circumstanțialului)

Vocativus (Vocativ) nu are întrebări.

d) *Declinările*

Substantivul este prezentat cu două forme – una la nominativ și alta la genitiv. Este necesar să învățăm și genitivul, pentru că, în conformitate cu terminația acestuia, stabilim declinarea căreia îi aparține substantivul dat.

Pentru a recunoaște cărei flexiuni aparține un cuvânt, trebuie să avem anumite indicii, care ne sunt furnizate chiar de dicționar; de exemplu, substantivele pot fi încadrate în cinci declinări, fiecare declinare având terminații specifice pentru N. sg. și G. sg.:

Declinarea I-a: N. sg. **-a**; G. sg. **-ae**

Declinarea a II-a: N. sg. **-us, -er, -ir** (masculin), **-um** (neutru); G. sg. **-i**

Declinarea a III-a: N. sg. – terminații variate; G. sg. **-is**

Declinarea a IV-a : N. sg. **-us**; G. sg. **-us**

Declinarea a V-a: N. sg. **-es**; G. sg. **-ei**

Declinarea I-a

Declinarea I-a cuprinde substantive în majoritate feminine.

Există și câteva substantive masculine, care sunt:

- nume de ocupații (împrumutate din limba greacă): *poeta, nauta, auriga, agricola* etc.;
- nume proprii (de origine etruscă): *Catilina, Numa* etc.

Singular

Cazul	Desinențe – sg.	Desinențe – pl.
N.V.	<i>-a</i>	<i>-ae</i>

G.	-ae	-arum
D.	-ae	-is
Ac.	-am	-as
Abl.	-a	-is

Particularități:

1. genitivul singular în **-as** s-a păstrat în *pater familias* („tată de familie”) și *mater familias* („mamă de familie”);

2. la substantivele mobile *filia, dea, asina* etc., D. și Abl. plural este în **-abus**, pentru a le deosebi de corespondentele lor masculine de declinarea a II-a; de exemplu, *filiis* („fiilor”), *filiabus* („fiicelor”), *deis* („zeilor”), *deabus* („zeițelor”);

3. declinarea I-a mai păstrează urme ale vechiului locativ, cu desinența **-i** la nume de orașe; de exemplu, *Romai/Romae*;

4. unele substantive de declinarea I-a sunt numite **pluralia tantum** (au numai pluralul); de exemplu, *angustiae, -arum* = „strâmtoare”, *divitiae, -arum* = „bogăție”, *deliciae, -arum* = „plăcere” etc.

Declinarea a II-a

Cuprinde în principal substantive masculine (**-us, -er, -ir**) și neutre (**-um**), precum și unele substantive feminine; de exemplu, nume de arbori: *malus, pirus, prunus, cerasus* etc.

Cazul	Desinențe – sg.	Desinențe – pl.
N.	<i>-us, -er, -ir, -um</i>	<i>-i</i> <i>-a</i>
G.	<i>-i</i>	<i>-orum</i>

Particularități:

- substantivele terminate în **-um** la N. sg. sunt de genul neutru; ele

D.	-o	-is
Ac.	-um -um	-os -a
Abl.	-o	-is
V.	-e N. -um	-i -a

păstrează terminații identice la N., Ac., V.; la plural, acestea primesc terminația **-a**;

- substantivele terminate în **-us** la N. sg. primesc terminația **-e** la V. sg. Acest fapt lingvistic s-a păstrat și în limba română: *amice, magistre*;
- unele substantive terminate în **-er** îl păstrează pe **e** la toate cazurile, altele îl pierd, cu excepția cazurilor N. sg. și V.sg.

Declinarea a III-a

Este cea mai complexă declinare și cuprinde o varietate de teme și genuri. Ea se clasifică în două mari grupe:

- ❖ substantive imparisilabice – care au cu o silabă mai mult la G. sg., decât la N. sg.: *homo, -inis; tempus, -oris*;
- ❖ substantive parisilabice – care au același număr de silabe la G. sg. și N. sg.: *avis, -is, civis, -is*.

Cazul	Desinențe – sg.	Desinențe – pl.
N.	variate	-es -a, -ia
G.	-is	-um/-ium
D.	-i	-ibus

Ac.	-es	= N.	-es	-a, -ia
Abl.	-e	-e/-i	-ibus	
V	= N.	= N.	-es	-a, -ia

Particularități:

- ❖ substantivele de declinarea a III-a au terminații variate la N. sg.: **-x** (*rex, -gis; lex, -gis*), **-s** (*pons, -ntis; princeps, -is*), **-es** (*miles, -itis*), **-is** (*ovis, -is*), **-us** (*virtus, -utis; tempus, -oris*) etc.;
- ❖ deosebirea dintre substantivele imparisilabice și parisilabice se atestă la cazul G. pl.: **-um/-ium**;
- ❖ substantivele neutre păstrează terminații identice la cele trei cazuri N. = Ac. = V.; la plural, substantivele imparisilabice primesc **-a**, iar cele parisilabice – **-ia**;
- ❖ substantivele neutre parisilabice primesc la cazul Abl. sg. **-i**.

Declinarea a IV-a

Include substantive masculine terminate la N. sg. în **-us** și neutre în **-u**, iar la cazul G. sg., substantivele primesc terminația **-us**.

Cazul	Desinențe – sg.	Desinențe – pl.
N.	-us (masc.) -u	-us -ua
G.	-us	-uum
D.	-ui	-ibus
Ac.	-us -u	-us -ua
Abl.	-u	-ibus
V.	= N. -u	-us -ua

Declinarea a V-a

Este declinarea cea mai săracă în cuvinte. Toate substantivele aparținând acestei declinări sunt feminine, în afară de *dies*, *-ei*, care poate fi și masculin, și feminin.

Cazul	Desinențe – sg.	Desinențe – pl.
N.	<i>-es</i>	<i>-es</i>
G.	<i>-ei</i>	<i>-erum</i>
D.	<i>-ei</i>	<i>-ebus</i>
Ac.	<i>-em</i>	<i>-es</i>
Abl.	<i>-e</i>	<i>-ebus</i>
V.	= N.	<i>-es</i>

Tema 3. Colosseum. Personalități romane.

Adjectivul: gradele de comparație.

Latine dicta.

În limba latină, declinarea adjectivală nu are forme proprii și se

confundă cu cea substantivală. Adjectivele latinești se clasifică în două categorii:

- ✚ adjective de declinarea I-a – a II-a sunt cele care fac parte din categoria adjectivelor ce se atașează temelor în *-o/-e* (masculin/neutru) și în *-a* (feminin), de tipul *bonus*, *-a*, *-um*; *pulcher*, *-ra*, *-rum*; *liber*, *-era*, *-erum*;
- ✚ adjective de declinarea a III-a:
 - sunt cu trei terminații adjectivele care au câte o formă specială pentru fiecare gen: *acer* (m.), *acris* (f.), *acre* (n.);
 - cu două terminații sunt adjectivele cu o terminație comună pentru masculin și feminin și cu una pentru neutru: *fortis* (m. și f.), *-e* (n.); *dulcis* (m. și f.), *-e* (n.);
 - cu o terminație sunt adjectivele cu o terminație comună pentru toate cele trei genuri: *felix* (m., f. și n.), *-cis* (G. sg.); *vetus*, *-eris*; *sapiens*, *-tis*; *audax*, *-cis*.

O particularitate a adjectivului o constituie gradele de comparație. Originea gradelor de comparație se află în limba indoeuropeană, dar sisteme regulate de forme au fost elaborate după formarea limbilor indoeuropene.

În limba latină există, la fel ca și în limba română, următoarele grade de comparație:

- ✚ pozitivul: forma-tip a adjectivelor;
- ✚ comparativul, care indică o însușire superioară altei însușiri;
- ✚ superlativul, care exprimă însușirea în gradul cel mai înalt sau calitatea considerată fără termen de comparație.

Formarea comparativului

Pozitiv	Comparativul				
	N. sg.	G. sg.	Abl. sg.	N. și Ac. pl.	G. pl.
<i>clarus, -us, -um</i>	m.f. <i>clarior</i> n. <i>clarius</i>	<i>clariori</i> s	<i>clariore</i>	m. f. <i>clariores</i> n. <i>clariora</i>	<i>clariorum</i>
<i>niger, -gra, -grum</i>	m.f. <i>nigrior</i> n. <i>nigrius</i>	<i>nigriori</i> s	<i>nigriore</i>	m.f. <i>nigriores</i> n. <i>nigriora</i>	<i>nigriorum</i>
<i>fortis, -e</i>	m.f. <i>fortior</i> n. <i>fortius</i>	<i>fortiori</i> s	<i>fortiore</i>	m.f. <i>fortiores</i> n. <i>fortiora</i>	<i>fortiorum</i>
<i>audax, -cis</i>	m.f. <i>audacior</i> n. <i>audacius</i>	<i>audacioris</i>	<i>audacioris</i>	m.f. <i>audaciores</i> n. <i>audaciora</i>	<i>audaciorum</i>

Superlativul se formează înlocuind desinența genitivului singular cu sufixele:

1. **-issimus** (masc.), **-issima** (feminin), **-issimum** (neutru); de exemplu, *clarus, -a, -um* (pozitiv) – *clarissimus, -a, -um* (superlativul);
2. **-rimus, -rima, -rimum**; de exemplu, *pulcher, -a, -um* (pozitiv) – *pulcherrimus, -a, -um* (superlativul);
3. **-limus, -lima, -limum**; de exemplu,

difficilis, -e (pozitiv) – *difficillimus, -a, -um* (superlativul).

Cel mai vechi procedeu de exprimare a gradelor de comparație este **supletivismul**, conform căruia gradele de comparație se formează de la teme (radicale) diferite. Formele supletive sunt folosite la câteva adjective aparținând nucleului fondului lexical principal (*bonus-melior-optimus; malus-peior-pessimus; magnus-maior-maximus; parvus-minor-minimus; multus-plus-plurimus*).

Comparative și superlative neregulate sunt *dives, ditior, ditissimus; iuvenis, iunior* (nu are superlativ). *Ditior* și *iunior* sunt forme sincopate formate de la ***divitior, iuvenior***.

Adjectivele compuse cu *-dicus*, *-ficus*, *-volus* formează comparativul și superlativul cu *-entior*, *-entissimus*. Totul se petrece ca și cum al doilea termen ar fi un participiu în *-ens*. De altfel, dubletele *maledicus* și *maledicens*, *malevolus* și *malevolens* există, de pildă, la Plaut: *Atque, ut nunc sunt maledicentes homines, uxori meae*.

Comparativele și superlativele perifrastice. Încă din perioada arhaică, în limba latină vorbită au început să se creeze forme analitice pentru exprimarea gradelor de comparație. Ele se explică, în primul rând, prin tendința generală a limbii vorbite de a avea forme cât mai clare și mai explicite. În al doilea rând, intervine cu putere factorul afectiv, vorbitorii urmărind să sugereze cât mai plastic gradul calității unui obiect.

Construcțiile perifrastice cu adverbe au circulat în limba vorbită în perioada întregii latinități. În limba literară din perioada arhaică și clasică, ele apar sporadic, dar se înmulțesc în scrierile din perioada imperială.

Pentru exprimarea comparativului, s-au folosit adverbele *magis* și *plus*. Exemple numeroase, în acest sens, sunt atestate la Plaut (*magis severus*, *magis sapiens*, *magis simile*), apoi la Terentius (*magis verum*), Sallustius (*illustria magis*). Exemplele cu *plus* sunt mai rare la început: la Plaut (*plus infesta*), Ennius (*plus miser*), dar devin mai numeroase începând cu secolul al II-lea d.Hr.

În mai mare măsură decât comparativul, superlativul sintetic este înlocuit în latina vorbită prin forme perifrastice, care pătrund în limba literară. În mod obișnuit, este folosit adverbul *maxime*; alături de el, apar multe alte adverbe: *bene*, *male*, *valde*, *pulchre*, *oppido*, *vehementer* etc.

Limbile romanice au generalizat folosirea comparativului și superlativului perifrastic, unele l-au preluat pe *plus*, altele, pe *magis*: fr. *plus beau*, it. *piu bello*, dar sp. *mas hermoso*, port. *mais formoso*, rom. *mai frumos*.

Tema 4. Școala și învățământul la romani.

Pronumele latinesc. *Latine dicta*

Pe tot parcursul istoriei limbii latine, pronumele constituie o categorie neomogenă din punct de vedere morfologic (flexiune neunitară, supletivism) și sintactic (pronumele are valoare substantivală și adjectivală). Situația se menține și în limbile romanice, cu deosebirea că, izolat, se creează forme diferite pentru pronumele-substantiv și pronumele-adjectiv (fr. *mon, le mon*; rom. *meu, al meu* sau *omul acesta* – cu valoare adjectivală – și *acesta* – cu valoare substantivală).

Din punct de vedere morfologic, toate tipurile de pronume posedă categoriile gramaticale ale numărului și cazului, ca și substantivele și adjectivele, însă numai unele pronume (personale și reflexive) nu au categoria genului. Chiar și pronumele demonstrative, relative, interogative, nedefinite prezintă opoziții de gen; mai puțin clar se prezintă categoria genului în cadrul posesivelor (la genitiv și dativ singular, opoziția de gen se neutralizează: *istius, isti, cui*, față de *mei, meae*, respectiv, *meo, meae*).

Din punct de vedere sintactic, lipsa de omogenitate rezultă din faptul că cele mai multe pronume pot funcționa și cu rol de substantiv, și cu rol de adjectiv: *ille venit*, față de *homo ille venit*. Pe de altă parte, *ego, tu, nos, vos* nu determină niciodată alte nume, iar *meus, tuus, suus* sunt aproape exclusiv adjective.

Pronomina personalia et reflexiva

Pronumele personal se caracterizează prin următoarele trăsături:

- deosebește categoria morfologică a persoanei (numai persoana I-a și a II-a);
- nu diferențiază genurile;
- fiecare pronume este construit cu altă rădăcină;

- tema nominativului se opune, de regulă, temei de la celelalte cazuri (*ego, mei, mihi; nos, nostrum, nostri*).

Toate aceste trăsături probează faptul că pronumele personale latinești au păstrat caracteristici ale flexiunii pronominale din indoeuropeana comună, care confirmă exprimarea persoanei, cuprinsă deja în desinență.

Pronumele personal a devenit obligatoriu pentru limbile romanice care au pierdut în mare măsură posibilitatea de a diferenția persoanele prin desinență (de pildă, în franceză, unde adesea singularul are o formă unică pentru toate cele trei persoane). Româna, italiana, spaniola folosesc pronumele de persoana I-a și a II-a cu o valoare emfatică, probabil ca în latina târzie.

Număr/Caz	Nominativ	Genitiv	Dativ	Acuzativ	Ablativ
Singularis	<i>ego</i>	<i>mei</i>	<i>mihi</i>	<i>me</i>	<i>(a) me</i>
Pluralis	<i>nos</i>	<i>nostrum</i>	<i>nobis</i>	<i>nos</i>	<i>nobis</i>
Persoana a II-a					
Număr/Caz	Nominativ	Genitiv	Dativ	Acuzativ	Ablativ
Singularis	<i>tu</i>	<i>tui</i>	<i>tibi</i>	<i>te</i>	<i>(a) te</i>
Pluralis	<i>vos</i>	<i>vestrum</i>	<i>vobis</i>	<i>vos</i>	<i>vobis</i>

Pronumele reflexiv se caracterizează prin următoarele trăsături:

- nu poate exprima opoziția de persoană: formele existente se referă numai la persoana a III-a singular și plural; pentru celelalte două, latina folosea pronumele personal, la cazurile oblice (întocmai ca româna);
- nu diferențiază genurile;
- nu diferențiază singularul de plural;
- nu are formă de nominativ.

Caz	Nominativ	Genitiv	Dativ	Acuzativ	Ablativ
Singularis	–	<i>sui</i>	<i>sibi</i>	<i>se</i>	<i>(a) se</i>

Pronomina possessiva

În limba latină, pronumele posesiv este folosit aproape exclusiv ca adjectiv. În paralel cu pronumele personale, posesivele au forme diferite pentru persoana I-a și a II-a, singular și plural (*meus, tuus, noster, vester*); paralelismul continuă la persoana a III-a, unde nu există decât reflexivul (*suus* este un posesiv reflexiv).

Pronumele posesive pot fi întărite cu particula *-pte* (*meapte, suapte*), ca și pronumele personale. Toate posesivele se declină ca un adjectiv în *-us, -a, -um* sau *-er, -ra, -rum*:

- *meus* ca *idoneus*;
- *tuus* și *suus* ca *vacuus*;
- *noster* și *vester* ca *niger*.

Persoana a II-a plural, *vester*, apare în epoca arhaică cu vocalismul *-o*: *voster*, fiind, probabil, obținută prin analogie cu *noster*.

Pronomina demonstrativa

Pronumele demonstrative din latină sunt formații complexe, rezultat al unor aglutinări și transformări neîncetate. De exemplu, *haec se analizează ha + i* (particulă deictică) + *c* (altă particulă deictică).

Din clasa pronumelor demonstrative latinești face parte pronumele propriu-zis demonstrativ: *hic, iste, ille*, la care se adaugă *is* și *ipse*. Toate au următoarele trăsături caracteristice:

- genitivul și dativul singular au câte o formă pentru toate cele trei genuri;
- la *iste, ille* și *ipse* se observă un masculin caracteristic în *-e*;
- neutrul singular este caracterizat la N.-Ac. prin prezența particulei *d*: *istud, illud, id*.

Pronomina relativa et interogativa

La origine, cele două pronume sunt construite de la două teme diferite:

- relativul *qui* reprezintă o temă în *-o/-e*;
- interogativul *quis* se bazează pe o veche temă în *-i*.

Singularis

Gen/Caz	Nominativ	Genitiv	Dativ	Acuzativ	Ablativ
Masculin	<i>qui</i>	<i>cuius</i>	<i>cui</i>	<i>quem</i>	<i>quo</i>
Feminin	<i>quae</i>	<i>cuius</i>	<i>cui</i>	<i>quam</i>	<i>qua</i>
Neutru	<i>quod</i>	<i>cuius</i>	<i>cui</i>	<i>quod</i>	<i>quo</i>
Pluralis					
Gen/Caz	Nominativ	Genitiv	Dativ	Acuzativ	Ablativ
Masculin	<i>qui</i>	<i>quorum</i>	<i>quibus</i>	<i>quos</i>	<i>quibus</i>
Feminin	<i>quae</i>	<i>quarum</i>	<i>quibus</i>	<i>quas</i>	<i>quibus</i>
Neutru	<i>quae</i>	<i>quorum</i>	<i>quibus</i>	<i>quae</i>	<i>quibus</i>

Principala formă de pronume interogativ este *quis, quis, quid* („cine”, „ce”). De asemenea, forma *qui, quae, quod*, cea de pronume relativ, poate fi întrebuințată și ca pronume interogativ („care”, „ce”).

Declinarea lui *quis, quis, quid*

Caz/Nr.	Singular	Plural
Nominativ	<i>quis, quis, quid</i>	<i>qui, quae, quae</i>
Genitiv	<i>cuius, cuius, cuius</i>	<i>quorum, quarum, quorum</i>
Dativ	<i>cui, cui, cui</i>	<i>quibus, quibus, quibus</i>
Acuzativ	<i>quem, quam, quid</i>	<i>quos, quas, quae</i>
Ablativ	<i>quo, qua, quo</i>	<i>quibus, quibus, quibus</i>

Pronomina indefinita

O categorie de pronume nehotărâte o formează compuşii lui *quis*, care au aceeași flexiune ca și pronumele relativ-interogativ. La aceasta, se adaugă o serie de pronume, utilizate ca adjective, care se caracterizează din punct de vedere formal prin genitivul în *-ius* și dativul în *-i*, ceea ce le apropie de demonstrative: *alter -ra, -rum; uter, -tra, -trum* (împreună cu *neuter, uterque*); *unus, -a, -um; solus, -a, -um; totus, -a, -um; alius, -a, -um*.

Tema 5. Vestimentația la romani.

Numeralul. Latine dicta.

Limba latină distinge forme diferite pentru numeral: cardinal, ordinal, distributiv și multiplicativ. Dintre acestea, cele mai folosite erau primele două.

Numeralul cardinal. Din indoeuropeană s-a păstrat în latină sistemul de numărătoare decimal, precum și numeralele până la zece.

Unus, -a, -um are declinare pronominală: genitivul în **-ius**, dativul în **-i**. În limba populară, mai ales în perioada târzie, sub influența declinării nominale, iau naștere genitivele și dativale *uni, unae, uno*. Limbile romanice au păstrat opoziția de formă între masculin și feminin: fr. *un-une*, it. *uno-una*, port. *um-uma*, rom. *un-o*.

Duo-duae-duo a avut la origine forme de dual păstrate numai la nominativ masculin și neutru. Celelalte forme sunt numai forme de plural, ca și în umbriană și gotică. La scriitorii din epoca arhaică, variază cantitatea lui **o** final: la clasici este **ō**, iar în epoca imperială, **e ō**.

Tres, tria. De la Plaut până la Tacitus, este atestat acuzativul *tris*, care, treptat, va fi înlocuit cu *tres*, ca și la substantive. În latina târzie, *tres* devine indeclinabil; întâlnim în inscripții forme ca *vixit annis tres, vixit annis viginti tres*.

În limba latină, celelalte numerale cardinale, *quattuor și quinque*, sunt neflexibile.

Numeralele de la 11 până la 17 sunt cuvinte compuse cu **-decim**: *undecim, duodecim, tredecim, quattuordecim, quindecim, sedecim* etc. În inscripții se găsesc îmbinări libere: *decem et quinque, septem decem, decem septem*.

Centum este un substantiv neutru, invariabil.

Mille este substantiv neutru cu tema în **-i**; are forme flexionare de plural: *milia, milium, milibus* etc.; la singular, apare, din când în când, ablativul *milli*.

Numeralul ordinal

În indoeuropeană, numerele ordinale se formează de la cele cardinale, cu sufixe care au căpătat ulterior o nuanță de superlativ.

Ordinalele de la șapte până la zece se formează cu sufixul **-us**: *septimus, octavus, nonus*.

Zecile, sutele, miile se formează cu sufixul compus **-esimus**, în perioada arhaică acesta având forma **-ensimus**.

În latină, numeralul ordinal a fost folosit pentru indicarea anilor (*anno vicesimo septimo*), a orei (*hora tertia*), a cărților care alcătuiesc o operă (*liber quartus*), precum și pe lângă nume de regi (*Antiochus tertius*).

Numeralul distributiv

Numeralul distributiv a fost puțin folosit în limba latină. El are, ca și ordinalul, formă adjectivală. *Singulus* apare cu un sufix diminutiv. Toate numerele distributive au numai formă de plural și însoțesc substantive la plural. Rarele forme de singular se întâlnesc la poeți, însoțind mai ales substantive pluralia tantum (*bina castra*).

În limbile romanice nu s-au păstrat numerele distributive. Încă din latina târzie, se folosesc în locul lor construcții analitice sau perifrastice; de exemplu, *uno et uno benedicet; unus et unus toti*.

Numeralul multiplicativ

Numeralul multiplicativ are formă adverbială: *semel, bis, ter, quarter*. De la cinci în sus se formează cu sufixul **-iens**, același sufix ca în *totiens, quotiens*.

Adjectivele multiplicative se formează cu sufixul **-plex**: *simplex, duplex, triplex*.

Numerele proporționale se formează cu sufixul **-plus**: *simplus, duplus, triplus, quadruplus*.

În concluzie, menționăm că în limba latină evoluția numeralului se caracterizează prin:

- ❖ pierderea trăsăturilor morfologice specifice, apropierea de flexiunea nominală și simplificarea treptată a flexiunii;

- ❖ reducerea formelor specifice diferitelor categorii de numere; distributivele și multiplicativele sunt exprimate prin forma numeralelor ordinale, dar, mai ales, a celor cardinale, precum și prin construcții analitice.

Tema 7. *Dei et homines.* Panteonul roman. Verbul: diatezele, conjugările, aspecte și timpuri, moduri personale, moduri nepersonale. *Latine dicta*

Verbului latin, ca și celui din oricare limbă indoeuropeană, îi sunt specifice categorii gramaticale comune, ce se caracterizează prin multiple forme gramaticale.

Verbul posedă următoarele categorii: număr, persoană, timp, diateză, mod.

Categoria numărului se atestă prin formele *singularis-pluralis*.

Categoria persoanei este redată prin formele de persoană: *persona prima, persona secunda, persona tertia*.

Categoria timpului gramatical este exprimată prin șase forme: *tempora prima* (*praesens, imperfectum, futurum I*) și *tempora secunda* (*perfectum, plusquamperfectum, futurum II*).

Categoria diatezei se actualizează prin diateza activă (*genus activum*) și diateza pasivă (*genus passivum*).

Modurile verbului latinesc se clasifică în personale (*indicativus, coniunctivus, imperativus*) și nepersonale (*imperativus, gerundivus, participium, supinum*). Ele sunt preluate din conjugarea verbului indoeuropean, dar se înregistrează o serie de schimbări esențiale:

- opoziția de timp se combină cu opoziția de aspect, dând naștere unui sistem mixt, care tinde să devină un sistem exclusiv temporal;
- conjunctivul se contopește cu optativul;
- apare timpul viitor;

- imperfectul indicativ, precum și toate timpurile formate de la tema perfectului, cu excepția perfectului, sunt create în cadrul limbii latine;

- iau naștere forme verbale compuse.

Modurile nepersonale

Infinitivul, gerunziul și supinul sunt, la origine, forme cazuale ale unor substantive verbale.

Infinitivul latin continuă infinitivul italic. El se folosește în câteva situații, în locul unor forme verbale finite.

Gerunziul se formează cu sufixul **-nd**, a cărui origine este neclară.

În latina târzie, gerunziul este concurat de infinitiv și de participiul prezent. Uneori se observă folosirea paralelă a gerunziului la ablativ și a participiului prezent, cu aceeași valoare.

Supinul, ca și infinitivul, este la origine un substantiv verbal. La începutul epocii imperiale, în limba populară, supinul încetează a mai fi un mod viu. În locul lui, se întrebuițează infinitivul final, participiul viitor activ sau propoziții finale.

Dintre limbile romanice, numai româna a păstrat supinul tot cu rol de substantiv verbal, dar i-a lărgit mult sfera de întrebuițare.

Conjugările verbului latinesc

În limba latină, verbele se clasifică în patru conjugări. Față de modelele de flexiune din indoeuropeana comună, latina prezintă forme inovatoare: reduce destul de mult numărul verbelor conjugate pe baza mai multor rădăcini (verbele supletive, ca *fero-tuli, sum-fui*); flexiunea verbală se sistematizează și se simplifică.

Desinențele latine sunt comune tuturor timpurilor și modurilor oricărui verb la diateza activă, excepție făcând imperativul prezent și indicativul perfect, caracterizate prin desinențe speciale sau prin desinența zero.

Cealaltă serie de desinențe este comună timpurilor simple de la diateza pasivă și de la verbele deponente.

Așadar, cele două serii de desinențe ale verbului latin se prezintă în felul următor:

Pers. I sg.	-o sau -m	-r
Pers. a II-a sg.	-s	-re sau -ris
Pers. a III-a sg.	-t	-tur
Pers. I-a pl.	-mus	-mur
Pers. a II-a pl.	-tis	-mini
Pers. a III-a pl.	-nt	-ntur

Conjugarea I-a este deosebit de productivă, cuprinzând peste 3600 de verbe care se caracterizează prin tema în *-ā*.

Conjugarea a II-a este neregulată și neproductivă; aici intră aproximativ 570 de verbe de tipul *vidēre, latēre, dolēre*.

Pentru conjugările a II-a și a III-a, situația din limbile romanice are la bază un considerabil efort de unificare. Încă în latină se observă tendința de trecere la conjugarea a III-a sau numai o fluctuație între cele două tipuri de flexiune: *augēre, mulgēre, respondēre, ridēre, sorbēre, tondēre*. Se observă că limbile romanice, cum ar fi spaniola, româna, tind să contopească cele două conjugări.

Conjugarea a III-a este, de asemenea, neregulată și neproductivă: cuprinde aproximativ 2400 de verbe (dintre care 570 simple): *peto, meto, lego, tego, veho*.

În ceea ce privește trecerea verbelor de conjugarea a III-a din latină în limbile romanice, situația trebuie analizată separat, deoarece există mari diferențe: astfel, româna are tendința de a trece la conjugarea a III-a aproape toate verbele de la conjugarea a II-a; în schimb, în spaniolă și portugheză, conjugarea a II-a s-a contopit cu totul cu conjugarea a III-a, împrumutând desinențele ei; limbile iberice trec la conjugarea în *-i*.

Conjugarea a IV-a este cea mai nouă, regulată și productivă, dar încetează a mai fi productivă în limbile romanice occidentale. Dintre limbile romanice, româna a complicat cel mai mult flexiunea acestei conjugări, prin scindarea ei în patru tipuri deosebite: cu și fără sufix, în *-i* și în *-î*.

Tema 7. Civitas romana. Adverbul și prepoziția. Latine dicta

În perioada celor mai vechi texte literare, limba latină cunoștea adverbe primare și derivate.

Dintre adverbele primare, unele au corespondent în alte limbi indoeuropene: *ante, anti, immo, ita, mox, tam, tum, satis* etc., pe când o serie de adverbe primare, vechi, uzuale, au o etimologie neclară: *coram, paene, palam, salte, vix*.

Alături de aceste adverbe, limba latină creează altele, noi, prin două procedee:

a) adverbializarea – trecerea în clasa adverbelor a formelor cazuale ale unor adjective, participii cu valoare adjectivală sau substantive. Procedul atribuirii de valori adverbiale unor forme cazuale este vechi; în latină, el a fost folosit în decursul întregii istorii, fiind dominant în epocile arhaică și republicană.

Din această categorie fac parte, în primul rând, adverbele în *-e, -ol-e*: *clare, certe, ornat, plane, sane, valde*. De regulă, aceste adverbe sunt alcătuite de la forma de ablativ a adjectivelor, majoritatea exprimând timpul: *continuo, crastino, nocturno, perpetuo, postremo, raro* sau cantitatea: *multo, paulo, minimo, tanto, quanto*.

Adverbele se mai formează și de la participii: *falso, merito, tuto*; de la numerale: *primo, secundo, tertio*; de la pronume: *eo, hoc, quo, illo, isto*.

Procedul formării adverbelor de la forma de ablativ a adjectivelor și participiilor s-a dovedit a fi foarte productiv în mai toate epocile limbii latine.

În limba latină, adverbele se formează și din acuzativul neutru de relație al adjectivelor și numeralelor cu valoare adjectivală: *ceterum, multum, minimum, commodum, solum, primum, secundum quantum*.

O categorie puțin productivă este cea a adverbelor formate din adjective și participii la cazul nominativ. Unele adverbe de acest fel au în componența lor participiul perfect al verbului *verto (vorto)*, căruia i se adaugă o serie de prepoziții: *adversus, prorsus*;

b) sufixarea (derivarea cu sufixe).

În perioada arhaică sufixul frecvent folosit în crearea adverbilor este **-tus**. Cu acest sufix s-au format adverbe de la substantive și adjective; de exemplu, *funditus*, *penitus*, *coelitus*, *divinitus*, *humanitus*, *antiquitus* etc.

Adverbele în **-sim**, cum ar fi *pulsim*, *cursim*, *sparsim*, sunt mai puțin numeroase.

Cu siguranță, unul din cele mai productive sufixe adverbiale în limba latină a fost **-(i)ter**. Cu ajutorul lui, s-au format adverbe de la adjective și participii de declinarea a III-a. În ceea ce privește originea acestui sufix, se consideră că este vorba de substantivul **iter**, care, folosit pe lângă adjective cu sens propriu, și-a lărgit sfera în urma întrebunțărilor figurate, apoi a devenit sufix.

În toată istoria limbii latine, sufixul **-(i)ter** a fost folosit cu regularitate. În perioada târzie, continuă procesul formării adverbilor cu acest sufix, îndeosebi la autorii creștini: *incomparabiliter*, *ineffabiliter*, *mortaliter*.

Sistemul de formare a adverbilor suferă o serie de modificări în perioada trecerii limbii latine în limbile romanice. Dintre adverbele latinești în **-e**, se păstrează în limbile romanice doar câteva, dintre cele mai des utilizate fiind *bene*, *longe*, *male*, *tarde*.

Spre apusul Imperiului Roman, adverbele de mod au început să fie concurate de îmbinări ale adjectivului construite cu substantivul *mente*: *sana + mente*, *rapida + mente* etc.

Din latină, s-a păstrat în limbile romanice tipul de adverbe omonime cu forma de masculin a adjectivului din care provin; de exemplu, rom. *cald*, *frumos*, *lin*; it. *alto*, *caldo*, *chiaro*; sp. *alto*, *claro*, *harto* etc.

Comparația adverbilor

Modul de formare a gradelor de comparație adverbiale este același ca și la adjective.

Pentru exprimarea comparativului, s-a folosit sufixul de neutru **-ius** atât la formele regulate (*clarius*, *facilius*, *atrocious*), cât și la cele supletive (*melius*, *peius*, *maius*, *minus*).

Superlativul se formează prin înlocuirea terminației adjectivale cu una adverbială *-ē* (forma arhaică *-ēd*): *pessime, minime, optime, felicissime* etc.

Ca și la adjective, și la adverbe a luat amploare comparația analitică cu *magis* și *maxime*, mai ales în perioada târzie, când formele analitice își pierd valoarea.

Cele mai uzuale prepoziții din limba latină sunt de origine indoeuropeană și au fost preluate aproape în totalitate de limbile romanice: *ab, ad, ante, cum, de, ex, in, inter, ob, per, post, prae, pro, sine, sub, super, trans*.

Chiar începând cu textele mai vechi, întâlnim o serie de prepoziții create în limba latină. Unele dintre ele provin din adverbe și au la bază o prepoziție sau un adjectiv derivat de la ea: *insuper, intra, praeter, subter*, altele provin dintr-o formă nominală: *circum, circa, procul*.

În perioada clasică, inventarul prepozițiilor nu este cu mult diferit față de cel utilizat în epoca arhaică. Scriitorii din vremea lui Augustus adoptă o serie de adverbe cu valoare prepozițională: *palam, simul, sinistra*.

Așa cum am menționat supra, prepozițiile create în latină provin din adverbe, din forme nominale sau din alte prepoziții, în special prin procedeul compunerii. În conformitate cu originea lor variată, ele se pot construi cu acuzativul, ablativul sau cu ambele cazuri simultan.

Prepoziții cu acuzativ:

-ante = „înainte”

Hannibal *ante* portas.

Ante lucem = „înainte de zori”.

apud = „la”, „lângă”, „înaintea”

Verba facio *apud* senatum = „vorbesc înaintea senatului”.

ad = „la”, „către”, „spre”

Ad diem constitutam = „pentru ziua fixată”.

adversus = „către”, „spre”, „contra”

Dimico *adversus* hostes = „luptă contra dușmanilor”.

circum, circa = „împrejur”

Circa Romam = „împrejurul Romei”.

citra, cis = „dincoace”, „peste”

Citra montes = „peste munți”.

erga = „către”, „față de”

Meus amor erga te = „dragostea mea față de tine”.

contra = „împotriva”, „în față”

Contra leges = „împotriva legilor”.

inter = „între”, „printre”

Inter homines concordia non est = „între oameni nu este înțelegere”.

extra = „în afară”

Extra muros = „în afara zidurilor”.

infra = „sub”, „mai jos”

Infra urbem castra posuit = „a așezat tabăra mai jos de oraș”.

iuxta = „lângă”, „alături de”

Iuxta viam castra posuit = „a așezat tabăra lângă drum”.

ob = „înainte”, „din cauza”

Ob metum = „de teamă”.

post = „după”

Post Christum natum.

propter = „lângă”, „aproape de”

Propter tempulum = „lângă templu”.

per = „prin”, „pe”

Per deos immortales!

supra = „peste”, „deasupra”

Supra hanc memoriam = „înainte de timpul nostru”.

Prepoziții cu ablativ:

a, ab = „de”, „de la”, „din”

Ab monte venio = „vin de la munte”.

de = „de”, „despre”, „din”

Qua de causa = „din această cauză”.

coram = „de față”, „în prezența”

Coram populo = „în fața poporului”.

cum = „cu”

Cum meo amico = „cu prietenul meu”.

e, ex = „din”, „dintre”

Laboro ex capite = „sufăr de dureri de cap”.

sine = „fără”

Sine spe = „fără speranță”.

pro = „pentru”

Pro patria mori = „a muri pentru patrie”.

prae = „înaintea”

Prae se agere hostes = „a mânia înaintea pe dușmani”.

Prepoziții cu acuzativ și cu ablativ: in, sub, subter, super.

Tema 8. Valori romane – valori europene. Conjunția. *Latine dicta*

Conjunțiile sunt coordonatoare sau subordonatoare, după natura propozițiilor pe care le introduc. Primele sunt mult mai puțin numeroase și se deosebesc de conjunțiile subordonatoare prin faptul că pot lega între ele nu doar elemente ale frazei, ci și elemente ale propoziției, și părți de propoziție cu propoziții.

După sensul lor, conjunțiile coordonatoare pot fi :

- copulative: *et, ac, atque, -que* = „și”; *neque, nec* = „nici”; *etiam* = „și”, „chiar”;
- disjunctive: *aut, vel, -ve, sive* = „sau”, „ori”;
- adversative: *sed, verum, at, autem, ceterum, tamen* = „dar”, „însă”, „ci”, „de altfel”, „totuși”;
- conclusive: *itaque, igitur, ergo, proinde* = „așadar”, „deci”, „prin urmare”.

Conjunțiile latine formează un ansamblu de sine stătător, subordonat vocabularului, cu un nucleu mic de elemente stabile, dar foarte des folosite, care își pierde repede valoarea semantică și au numai funcție gramaticală. În limbile romanice n-a supraviețuit decât 8% din inventarul general al conjunțiilor latinești

APLICAȚII

1. Pornind de la textele lui Andrei Pleșu *Greaca și latina*

(<http://dilemaveche.ro/sectiune/situatiunea/articol/greaca-si-latina>), apărut în Dilema veche, nr. 257, 21 ianuarie 2009, și *Limba latină*, de Eugen Istodor

(<http://dilemaveche.ro/sectiune/societate/articol/limba-latina>), apărut în Dilema veche, nr. 621, 14-20 ianuarie 2016, argumentați necesitatea învățării limbilor clasice.

2. Aplicând tehnica *Citate*, comentați în scris, timp de trei-cinci minute, relația limbii latine cu limbile romanice.

3. În baza *arborelui genealogic*, verificați afirmațiile:

Gaius Iulius Caesar	+	Aurelia
---------------------	---	---------

--	--	--

Gaius Iulius Caesar (imperator)	+	Cornelia
---------------------------------------	---	----------

Iulia

- *Gaius Iulius Caesar, Gaii filius fuit imperator* („G.I.C., fiul lui Gaius, a fost împărat”).
- *Gaius Iulius Caesar, imperator fuit Gaii filius* („G.I.C. a fost fiul împăratului Gaius”).
- *Aurelia Gaii Iulii Caesaris mater est* („Aurelia este mama lui Gaius Iulius Caesar”).
- *Aurelia imperatoris mater fuit* („Aurelia a fost mama împăratului”).
- *Iulia Aureliae mater fuit* („Iulia a fost mama Aureliei”).
- *Gaius Iulius Caesar Gaii et Aureliae filius fuit* („G.I.C. a fost fiul lui Gaius și Aureliei”).
- *Iulia Corneliae et Gaii filia fuit* („Iulia a fost fiica Corneliei și a lui Gaius”).
- *Cornelia Aureliae soror fuit* („Cornelia a fost sora Aureliei”).
- *Cornelia est Caesaris uxor et Iuliae mater* („Cornelia este soția lui Caesar și mama Iuliei”).
- *Caesaris uxor Iulia est* („Iulia este soția lui Caesar”).

4. Completați Graficul T, înregistrând asemănările și deosebirile dintre substantivele de declinarea I-a și a II-a.

5. Completați spațiile goale din tabelele următoare:

Nominativ	Genitiv	Traducere	Acuzativ
<i>leo</i>	<i>leonis</i>	<i>leu</i>	
<i>lupus</i>	<i>lupi</i>	<i>lup</i>	

<i>ignis</i>	<i>ignis</i>		
<i>cura</i>	<i>curae</i>	<i>grijă</i>	
<i>minister</i>	<i>ministri</i>	<i>servitor</i>	
<i>frater</i>			
	<i>servi</i>		
	<i>hominis</i>	<i>om</i>	
<i>Tullia</i>			
<i>vir</i>	<i>viri</i>	<i>bărbat</i>	

Nominati v	Genitiv	Traducere	Acuzativ	Dativ
<i>urbs</i>		<i>oras</i>	<i>urbem</i>	<i>urbi</i>
	<i>iniuriae</i>		<i>iniuriam</i>	<i>iniuriae</i>
<i>amicus</i>	<i>amici</i>			
<i>centurio</i>		<i>centurion</i>	<i>centurionem</i>	
<i>Romulus</i>				
<i>civis</i>		<i>cețăean</i>		<i>civi</i>
<i>lapis</i>		<i>piatră</i>	<i>lapidem</i>	
	<i>epistolae</i>			
<i>mater</i>	<i>matris</i>			

<i>gener</i>		<i>ginere</i>	<i>generum</i>	
--------------	--	---------------	----------------	--

6. Declinați		N. pl.	G. pl.	Abl. pl.	traducere
		<i>lupi avidi</i>			<i>lupi lacomi</i>
N. sg.	G. sg.	Ac. sg.		traducere	
		<i>fures captivi</i>		<i>furibus</i>	
<i>ira magna</i>				<i>mânia.mare captivis</i>	
<i>gens avida</i>	<i>gentis</i>	<i>avidae</i>		<i>castris</i>	
<i>civis Romanus</i>				<i>relictis</i>	
		<i>itineru magna</i>	<i>itineru m magnor um</i>		

expresiile următoare
la cazurile indicate și
traduceți:

În baza textelor (adaptate și originale) propuse, se vor realiza următoarele tipuri de exerciții:

- ✓ exerciții de lectură a unui text de dimensiuni reduse în limba latină;
- ✓ exerciții de familiarizare cu topica limbii latine;
- ✓ exerciții de identificare a părților de vorbire și a categoriilor gramaticale, comparativ cu limba română;
- ✓ exerciții de identificare a relațiilor sintactice dintr-un text, comparativ cu limba română;
- ✓ exerciții de citire *viva voce*;
- ✓ exerciții de scriere a unor unități lexicale, pe baza unui suport didactic;
- ✓ exerciții de traducere;
- ✓ exerciții de completare a unor enunțuri lacunare;
- ✓ exerciții cu alegere duală/multiplă;
- ✓ exerciții de substituie a unor elemente morfematice;
- ✓ exerciții de asociere;
- ✓ exerciții de comparație și discriminare;
- ✓ exerciții de comparare și discriminare a unor elemente minimale de cultură și civilizație, la nivel diacronic;
- ✓ exerciții de identificare în societatea contemporană a principiilor civilizației greco-romane;
- ✓ exerciții lexicale de diverse tipuri: recunoașterea unor neologisme de origine latină în limba română/limbile moderne, identificarea în limba română a unor cuvinte moștenite, a unor câmpuri semantice/familii de cuvinte, pornind de la etimonul latin, recunoașterea unor elemente lexicale latine în limbajele specializate (de exemplu, domeniul IT) etc.

- *Salvete, pueri! Vestra magistra sum et vos linguam Latinam doceo.*
- *Salve, magistra! Estne ista lingua difficilis nobis?*
- *Lingua Latina, carissimi pueri, dulciset elegans est et multum nostrae linguae similis.*
- *Itaque facile est vobis Latine scribere et recitare.*
- *Estne, magistra, nostra lingua Latinae linguae filia?*
- *Ita est. Lingua Latina „propria et genuina mater” nostrae linguae est.*
- *Venite mecum una simul id probare.*

LUDUS ROMANUS

In ludo multi discipuli sunt. Discipuli libros habent. Liber meus pulcher est. In libro multae et pulchrae fabulae sunt. Noster magister strenuus vir est et librum magnum habet. Liber magistri multas fabulas habet. Servus miser libros pueri ad ludum portat. Puier miserum servum non amat. Magistro discipuli cari sunt. Magister, quare pueros laudas?

Apud Romanos magistri strenui saepe Graeci erant. Sapientia Graecorum virorum clara erat.

CICERO

Cicero magnus orator fuit. Ciceronis nomen notum est. Apud multas gentes honor nominis Ciceronis magnus est. Patria nomen clarum Ciceronis servavit, nam Cicero corpore suo periculum patriae removit. Inimici obnoxii non fuerunt nomini Ciceronis.

Cicero multa genera orationum recitavit. Antiquis temporibus orationes Ciceronis hominibus gratae erant. Scelera Catilinae patriam perturbabant. Ex orationibus Ciceronis populus Romanus periculum scelerum Catilinae intellexit. Orationes Ciceronis valde obnoxiae fuerunt sceleribus Catilinae.

NEGOTIA ANTIQUORUM CIVIUM

In toto imperio Romano pax est; nullum bellum cum finitimis populis. Civis Romanus agrum suum colit. Gaudium civis Romani magnum est. Nunc gladium et navem non amat, nam miles clade hostem superavit.

Equos, aves et capras curat. Lac ovium et caprarum gratum civi Romano est. Pisces quoque grati sunt civibus Romanis. Flumina Italiae piscibus non abundant.

Cives opulenti villas et multos servos habent. Servi rustici agros dominorum laborant, hortos irrigant. Cives Romani ense et aratro patriam firmabant.

MARE INTERNUM

Inter Europa, Asiam et Africam est Mare Internum (Marea Mediterană). Ibi olim non mare, sed terra fuit. Mare Internum est profundum. Littora Maris Interni non ubique opportuna navigationi sunt. In Mari interno multae insulae sunt. Mare Internum Romani Mare Nostrum appellabant, nam littora Maris Interni in potestate Romanorum erant. Romani antiqui pericula marium non amabant; Graecis autem maria semper cara fuerunt. In maribus multa animalia periculosa sunt.

- *Fuistine unquam în medio mari?*
- *Ego nunquam în medio mari fui. Semper prope littora navigavi. Vos vera fuistis in medio mari?*
- *Nos item în medio mari nunquam fuimus.*

PUER BONUS

Puer bonus diligens est et utilia praecepta magistrorum ingenti amore amat. Puer bonus non est asper monitoribus. Si parentibus pares, bonus puer es. Pueri boni etiam miseros amant et illis auxilium praebent. Pueros bonos laudamus et illis insignia praemia damus. Pueris pigris poena tristis debitum praemium est. Hic multos pueros bonos et felices videtis. Brevi tempore pueri boni forte praesidium patriae erunt.

DE STUDIO

Marcus est felicior quam Titus, quia in pueritia studiosissimus fuit et animum utilissimis disciplinis ornavit. Nihil est utilius studio. Studium vitam feliciorum facit. Vitam sine studio miserissimam putamus. Studio iucundissima ornamenta vitae paramus. Studium et virtus pulcherrima sunt.

FRATRES

Ego, tu et Paulus fratres sumus. Mihi et tibi studium placet. Libenter tibi auxilium praebeo, Paulus sibi omnia servat. Pro filiis pater saepe sui immemor est. Pater similem curam mei ac tui habet. Paulus me et te amat, sed multo plus se ipsum (însuși) amat. Paulus in me, in te et in se ipso mitis est.

HORTUS NOSTER

Hortus noster maior quam vester est. In horto nostro multas arbores videmus, que nobis multa poma dabunt. Tu quoque habebis multos fructus ex horto tuo si arbores curabis. Paulus ex horto suo nullum fructum habebit, quia eum non curat. Non solum arbores sed etiam flores horti nostri nos delectabunt. Quotidie arbores et flores horti mei rigabo, itaque uberiores fructus et puichriores flores habebimus. In omni parte urbium nostrarum amoenos hortos videbitis.

FORMICA ET CICADA

Parva formica per totam aestatem laboravit ut hieme cibos haberet.

Cicada autem nihil agebat se domni tempore cantu se delectabat.

Hiems asperrima venit et nix densa solul tegebat. Cicada nusquam cibum inveniebat, quo famem toleraret.

Tum migravit ad formicam, de qua sciebat multos cibos habere et hanc oravit ut ei miserrimo adiuveret.

Formica autem illam interrogavit: „Aestate, cum ego laborabam et cibos congerabam, quid agebas?”

- *„Cantabam et me valde delectabam”, respondet cicada. Ad haec formica dixit:*

- *„Si cantavisti, nunc salta”.*

PUER MENDAX

Puer in prato oves pascebat atque per iocum clamitabat ut sibi agricolae, in agris laborantes, auxilium darent, quasi lupus ad gregem venisset.

Agricolae undique succurebant, sed lupum non inveniebant. Ita se elusos a puero viderunt.

*Deinde cum lupo ipse ad gregem appropinquavit et puer re vera auxilium imploravit,
agricolae ad eius clamores non amplius subvenerunt et oves lupi praeda fuerunt.*

Mendaci homini non credimus etiam cum vera dicit.

STABAT MATER DOLOROSA

*1. Stabat mater dolorosa
iuxta crucem lacrimosa,
dum pendebat filius.*

*2. Cuius animam gementem,
contristatam et dolentem
pertransivit gladius.*

*3. O, quam tristis et afflicta
fuit illa benedicta
mater Unigeniti!*

*4. Quae maerebat et dolebat,
pia mater, dum videbat
nati poenas inclyti.*

AENEIS

At regina gravi iam dudum saucia cura,

Vulnus alit venis et caeco carpitur igni.

Multa viri virtus animo multusque recursat

Gentis honos; haerent infixi pectore vultus

Verbaque nec placidam membris dar cura quietem...

(Publius Vergilius Maro)

AD THALIARHUM

Vides ut alta stet nive candidum

Soracte, nec iam sustineant onus

silvae laborantes geluque

flumina constiterint acuto.

Dissolve frigus ligna super foco

large reponens atque benignius

deprome quadrimum Sabina

O Thaliarche, merum diota.

Permitte divis cetera, qui simul

stravere ventos aequore fervido

deproeliantes, nec cupressi

nec veteres agitantur orni...

(Quintus Horatius Flaccus)

CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE ROMANĂ

Tema 1. Școala și învățământul la romani

Lumea romană poate fi comparată cu lumea modernă, a zilelor noastre, din multe puncte de vedere. De exemplu, un punct de plecare pentru realizarea unui studiu comparativ pot fi standardele de viață și civilizație. Nici învățământul roman nu face excepție de la această afirmație și ne oferă date importante în acest sens. La fel ca și astăzi, majoritatea cetățenilor

romani știau să scrie și să citească.

Până la vârsta de șapte ani, când copilul începea să meargă la școală, de educația progeniturilor se ocupau tatăl – *pater familias* – și mama (cu un rol mult mai important decât îl juca femeia în Grecia). Procesul de instruire în cadrul familiei diferă în funcție de mediu, de locul ocupat în societate și, evident, de viitorul tânărului, dar „cei șapte ani de acasă” aveau rolul de a forma spirite, caractere puternice, raportate la niște repere morale austere și foarte solide.

Învățământul primar (între șapte și 11-12 ani) a apărut ca inițiativă privată, ca o prelungire a educației familiale. Pe măsură ce Roma va cunoaște mari transformări, centrul de greutate al școlii se va deplasa pe inițiativa statului, care va avea nevoie de un material uman a cărui coeziune să fie dată de cunoștințe comune, de un mod de a gândi uniform, de o axiologie generalizată. Prima școală de acest gen este cea a lui Spurius Carvilius, atestată în anul 234 î.d.Chr. De obicei, aceste stabilimente erau organizate în preajma porticurilor din zona forului, care ofereau un bogat material didactic, prin bogata decorație, cel mai adesea cu teme mitologice. Lecțiile se predau într-o încăpere – *pergula* – ce era protejată de zgomotul străzii printr-un material textil sau făcut din piele – *velum*. Din reprezentările de pe monumentele romane, se poate observa că, de obicei, copiii stau pe scăunele fără spătar, în jurul învățătorului, care era așezat pe un scaun mai înalt, cu spătar – *cathedra*. Elevii scriau pe tăblițe cerate, pe care le țineau pe genunchi.

În școala primară – *ludus litterarius* – se deprindeau primele noțiuni de scris și citit, sub îndrumarea unui *litterator*. Anul școlar nu este clar definit, dar probabil că începea toamna și se beneficia de o vacanță de vară (sau cu prilejul unor sărbători), care începea în luna iulie. Elevul pleca la școală în zori și continua studiul după o pauză de prânz, în prima parte a după amiezii. Se deprindea scrierea pe tăblițe a literelor, silabelor, a unor cuvinte disparate, iar mai apoi se trecea la texte mai lungi, de obicei maxime moralizatoare. Copiilor li se exersa și memoria, primind teme de memorizare. De asemenea, învățau să facă socoteli, fie pe degete, fie cu ajutorul pietricelelor – *calculi*. Existau și manuale, unele dintre acestea au fost descoperite; de exemplu, *Hermeneumata Pseudosintheana*, datat din sec. III d.Chr. Altele conțineau alfabetul, atât latin cât

și cel grecesc, continuau cu un lexic greco-latin, apoi urmau mici texte.

Ca metodă de predare, cel puțin la început, s-au folosit bătaia cu biciul sau cu nuiua, însă, treptat, se vor produce modificări și învățătorii considerați buni din punct de vedere profesional foloseau recompensa în locul bătaii sau ierarhizări. Se va trece la aplicarea principiului intuitiv (elevul putea folosi litere confecționate din fildeș), s-a introdus repartizarea elevilor pe clase, în funcție de cunoștințe, vârstă și temperament. Din acest punct de vedere, învățăceii erau clasificați în cei care învățau literele – *abecedarii* –, cei ce studiau silabele – *sylabarii* – și cei care se obișnuiau cu cuvintele, numele – *nominarii*. Școlile erau mixte, participând la învățare atât băieții, cât și fetele.

Școala elementară (între 11-12 și 15 ani) încetează să mai fie o formă a învățământului de masă, la el limitându-se mai ales copiii din familiile cu o situație materială bună, dar învățământul rămâne și în continuare mixt, deschis și pentru fete. Orarul pare a fi asemănător cu cel din școala primară, doar că disciplinele sunt mult mai complexe. Locul învățătorului este luat de un *grammaticus*, care preda gramatica limbilor latină și gracă. Pentru acest lucru, se foloseau textele unor autori clasici, mai întâi cei greci și abia ulterior, după ce au început să apară, cei latini. Metoda de lucru consta în citirea textelor, apoi, pe parcurs, se făceau observații sau se dădeau explicații de natură gramaticală. O altă etapă consta în citirea textului de către elevi sau chiar memorarea acestuia. Ultima etapă era cea a comentării *enarratio* textului, ce implica discuții erudite și noțiuni mai complexe din diferite domenii. Unii elevi studiau și noțiuni de matematică, geometrie sau astronomie.

La fel ca și în zilele noastre, un *grammaticus* (care putea să fie un libert sau chiar un om de condiție liberă) era mai bine plătit decât un *litterator* și tot ca și astăzi exista o diferențiere, unii dintre profesori trăind la limita sărăciei, în timp ce alții ajungeau la câștiguri bănești substanțiale.

Învățământul superior (între 16-17 și 20 de ani) s-a bucurat de un ineres deosebit în spațiul grecesc, lucru ce a făcut ca tinerii romani să frecventeze școlile din Grecia, pentru o

vreme, la modul exclusiv. De obicei, în acest tip de învățământ se deprindea retorica, arta oratoriei, sub îndrumarea unui *rhetor* (care putea proveni chiar din rândurile aristocrației). Spre deosebire de greci, romanii au dat, prin spiritul lor pragmatic, o întrebuințare foarte precisă artei oratorice, și anume în cadrul dreptului roman. De altfel, numeroase dintre discursurile care s-au păstrat până astăzi sunt dovezi ale artei oratorice a unor avocați ai Antichității, însă un discurs cât mai elaborat trebuia să conțină date complexe de istorie, filosofie, muzică, gramatică, dialectică etc.

În cadrul învățământului superior roman, unul eminamente umanist, își făceau loc – ce-i drept, mai puțin – științele reale, printre care agrimensura, arhitectura sau medicina. Existența unui învățământ medical a dus la apariția unor medici responsabili de sănătatea publică – *archiatri*.

Elevii scriau pe tăblițele cerate – *tabulae ceratae* –, care erau tăblițe de lemn de formă dreptunghiulară, prinse într-o ramă. Partea din mijloc era adâncită și acoperită cu un strat de ceară. Pe această suprafață se scria cu un *stylus*, un bețișor metalic ascuțit la un capăt, partea cu care se scria, și bont la celălalt capăt, partea cu care se ștergea, în cazul unei greșeli. Două sau mai multe tăblițe se puteau lega între ele cu un șnur de piele, formând astfel un *codex*.

Se mai putea scrie, dar probabil că mai rar, de către elevii mici, pe *papyrus*, care se obținea dintr-o trestie din zona Egiptului, sau pe pergament, obținut după prelucrarea pieilor de animal. În acest caz, se folosea o cerneală neagră – *atramentum* –, care se obținea dintr-un amestec de funingine, rășină, drojdie de vin, negru de sepie, diluate în apă. Pentru ștergere, atunci când cerneala nu era uscată, se folosea un burete – *spongea*. Ca unelte de scris se mai puteau folosi bețișoare din trestie ascuțite la un capăt – *calamus* – sau din pene de pasăre – *penna*. Aceste unelte de scris se ascuțeau cu un cuțitaș – *scalprum* – și erau păstrate într-un soi de penar – *theca calamaria*.

Cultura și civilizația romană nu s-au remarcat printr-o mare originalitate, ci prin o importantă doză de pragmatism, adaptabilitate, pliere pe marile curente contemporane. În primul

rând, romanii s-au folosit de modelul grecesc sau de cel etrusc, dar aproape de la toți cei cu care au intrat în contact au preluat câte ceva, iar marele lor merit a fost acela de a adapta totul la propriile necesități. Și în domeniul școlar tot grecii și etruscii sunt cei care au oferit punctul de plecare, însă modelul nu a fost copiat integral și fără modificări. Învățământul roman va rămâne racordat la propriile tradiții. Nu se va atinge niciodată gradul de erudiție grecesc (toți marii oameni de stat romani și-au desăvârșit studiile în Grecia), dar se vor crea acele spirite puternice de care a avut Roma nevoie întotdeauna.

Tema 2. Familia romană

În **familia romană**, autoritatea tatălui era – cel puțin în perioada Republicii – nelimitată și absolută. Tatăl avea drept de viață și de moarte asupra soției și copiilor săi, pe care îi putea maltrata, ucide sau vinde ca sclavi. Treptat-treptat, aceste drepturi tiranice au dispărut; dar până în secolul I d.Hr. soțul mai avea încă dreptul, în anumite cazuri, să-și ucidă soția; iar până în preajma anului 400 d.Hr. putea să-și repudieze copiii nou-născuți, expunându-i și părăsindu-i în stradă, sau, mai târziu, să-i vândă (dar numai în afara Romei, ca sclavi).

Abia în secolul I î.Hr., soția romană a ajuns să fie respectată mai mult decât era femeia în societatea greacă. În Roma Antică, în școlile elementare, fetele învățau alături de băieți; mai târziu, fetele din familiile bogate învățau cu un preceptor literatura latină și greacă, studiau muzica și dansul. După căsătorie, femeia romană putea ieși singură, la vizite sau după cumpărături, și chiar să-și însoțească soțul la ospete.

La opt sau nouă zile de la nașterea copilului, după ce tatăl îl recunoștea ca fiu, avea loc ceremonia purificării. Copilului i se dădea un nume și i se atârna de gât o amuletă, spre a-l păzi de puterile răului, și pe care băieții o purtau până la vârsta de 17 ani (iar fetele, până când se căsătoreau). Dacă tatăl nu voia să-și recunoască copilul, îl abandona, expunându-l pe locul unde se adunau gunoaiele și unde era lăsat să moară de foame sau de frig, dacă nu-l lua cineva, care, apoi, după ce îl creștea, îl putea vinde ca sclav.

Când împlinea șapte ani, băiatul își urma tatăl (iar fetele, mama) în activitățile zilnice ale

casei. Ajuns la vârsta de 17 ani, în cadrul unei ceremonii, tânărul era dus în For și înscris în listele cetățenilor; îmbrăca acum „toga virilă” – semn că devenise cetățean roman – și i se da numele complet; de acum înainte, avea drept de vot și era apt pentru serviciul militar.

Căsătoria – și alegerea viitoarei soții, respectiv, alegerea viitorului soț – o hotărâu părinții. Între cele două familii se încheia și un contract, prin care era prevăzută data căsătoriei; de obicei, cu o îndelungată anticipație; dar căsătoria avea loc nu înainte ca tânărul să fi împlinit 17 ani, deci să fi devenit cetățean roman. Căsătoria se celebra în cadrul unor numeroase rituri și ceremonii tradiționale, în centrul cărora erau momentul semnării contractului și cel al împreunării rituale a mâinilor celor doi miri.

Divorțurile (înainte, numai soțul își putea repudia oricând soția, după bunul său plac) au devenit mai frecvente începând cu secolul I î.Hr., când și soțiile își puteau repudia soții. Bineînțeles că divorțurile aveau loc aproape exclusiv în familiile celor bogați și ale celor aparținând clasei conducătoare. Pompeius, de pildă, s-a căsătorit de patru ori, dictatorul Sylla, de cinci ori, iar Cicero a divorțat și s-a recăsătorit, cu o tânără foarte bogată, când avea 57 de ani! Octavianus Augustus a luat măsuri pentru a împiedica prea multele divorțuri, dar în următoarele două secole, de obicei, femeile bogate își repudiau soții, știind că își puteau apoi retrage zestrea.

O altă plagă a societății romane era **celibatul**, cu toate că din secolul V î.Hr. celibatarii erau impuși la un impozit special, iar trei secole mai târziu, alte măsuri căutau să impună căsătoria ca o obligație generală. Totuși, în epoca imperială, celibatul nu numai că s-a răspândit tot mai mult, ci era considerat chiar un fapt de prestigiu social!

Tema 3. Îmbrăcămintea la romani

Îmbrăcămintea romanilor se caracteriza, înainte de toate, prin simplitate: nu necesita aproape deloc nici croială, nici cusătură; astfel încât intervenția croitorului era minimă. Veșmântul oficial al romanilor (dar care era interzis țăranilor, muncitorilor simpli și sclavilor) era **toga**: o bucată de stofă groasă de lână albă, tăiată în formă de elipsă sau de semicerc, cu un diametru care putea ajunge până la șase metri.

În epoca imperială, se purta tot mai mult toga colorată – potrivit anumitor norme; toga împăratului era roșie, a generalilor victorioși era de purpură, cu broderii aurite, iar a copiilor sub 17 ani (precum și a înalților magistrați sau a unor categorii de sacerdoți) era tivită cu o fâșie de purpură.

În casă, **bărbații** purtau **tunică** – largă și lungă până sub genunchi, strânsă la mijloc cu o centură. Iarna, se îmbrăcau chiar două sau trei tunici una peste alta. Confeționată din două bucăți de stofă, cusute împreună, dar lăsând loc pentru brațe și cap, tunica n-avea mâneci – cel puțin până în secolul II d.Hr.; pentru ca un secol mai târziu să se poarte tunica cu mâneci chiar lungi. În oraș, se purta peste tunică toga, dar oamenii săraci și sclavii umblau numai în tunică.

Femeile purtau, direct pe piele, o cămașă de in (iar în jurul bustului, o fâșie de pânză, pentru susținerea pieptului). În timpurile vechi, îmbrăcau toga și ele, la fel ca bărbații; dar încă din secolele Republicii toga era rezervată numai femeilor de moravuri ușoare. În locul ei, peste cămașă, purtau o tunică lungă până la pământ (**stola**), cu mâneci scurte sau fără mâneci, încinsă cu un cordon. Peste stola, un fel de șal de lână colorată (**palla**) acoperea umerii; un capăt al pallei se înfășura pe un braț, iar celălalt capăt cădea până la pământ, iar cu un fald al pallei femeia își acoperea capul (căci o femeie romană nu ieșea niciodată în oraș cu capul neacoperit). Aranjarea pallei pentru a forma un drapaj frumos și elegant era o operație tot atât de complicată ca și cea pe care o cerea toga bărbaților. În epoca Imperiului, femeile au adoptat o îmbrăcăminte de mare varietate.

Încălțăminte de rigoare a bărbaților, când purtau toga, era un fel de ghete din piele subțire, fără tocuri, fixate pe picior cu șase curele. Mult mai comode însă, mai practice și mai puțin costisitoare erau sandalele. În casă, atât bărbații, cât și femeile (ale căror tipuri de încălțăminte nu se deosebeau de cele ale bărbaților) își puneau papuci de stofă, de diferite culori. Țăranii și soldații purtau saboți.

Romanii umblau cu capul descoperit. Când ploua, își puneau pe cap o glugă; iar vara, pentru a se apăra de soarele prea puternic, o pălărie cu boruri largi. Evantaiul, umbrela de soare

(purtate de sclava însoțitoare) și poșeta erau articole indispensabile femeii elegante.

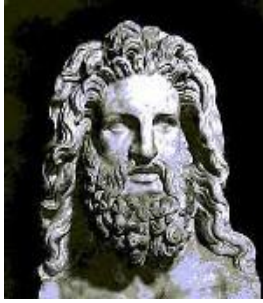
Gama **bijuteriilor romanelor** bogate era de o infinită varietate. Inele pe toate degetele, agrafe, colane, brățări – pe brațe, la încheietura mâinii și la glezne; apoi diademe de aur, eventual cu pietre prețioase, și – bijuteria cea mai scumpă – cerceii, pandantive, câteva perechi deodată, spre a atrage atenția prin clinchetul lor.

Bărbații, în schimb, aveau ca singură podoabă inelul. În perioada republicană, nu era îngăduit decât un singur inel, dar în epoca imperiului, bogătașii parveniți își încărcau degetele cu inele de o valoare enormă. Inelul bărbaților servea drept sigiliu, întipărirea lui având valoarea unei semnături autografe.

Tema 4. Zeii romani

Mitologia greacă este una dintre cele mai bogate din lume, plăsmuind zeități nenumărate, eroi cu calități extraordinare, monștri infiorători și multe alte creaturi fantastice (nimfe, naiade, driade, centauri, ciclopi, giganți). Dintre toți aceștia, cea mai mare importanță au avut-o însă cei doisprezece zei olimpieni.

Poseidon, Hera, Demetra și Hestia (dar și Hades, stăpânul Infernului și al bogățiilor subsolului, care însă nu locuia în Olimp) erau fii lui Cronos (cel mai tânăr dintre titani și stăpânul timpului) și ai Rheeli, salvați de cel mai mic frate al lor, Zeus, din pântecul tatălui, care îi înghițise. După un aprig război cu titanii, pe care îi înving, până la urmă, ei devin noii stăpâni ai lumii. Li se alătură încă șapte divinități principale și mulți alți zei minori.

Jupiter (**Zeus**, la greci), divinitatea supremă, era considerat stăpânul Universului și personifica cerul, fiind, de asemenea, și protectorul întregii naturi, al bunăstării oamenilor și al vieții sociale. El era numit **Jupiter Optimus Maximus** („Jupiter Cel mai Înalt, Cel mai Mare), fiind zeitatea supremă a statului roman, având în grijă legile și ordinea socială. **Jupiter** este format din *Jove* și *pater* (din latină *tată*).

Numele zeului a fost adoptat drept numele planetei **Jupiter** și a fost punctul de plecare pentru numele zilei de joi a săptămânii (rădăcina etimologică este mai vizibilă în limba franceză – *jeudi*, de la *Jovis Dies*).

Iunona (**Hera**, la greci) era regina zeilor, patroană a căsătoriei și a maternității, personificare feminină a cerului, dar și a pământului, și protectoare a ogoarelor. Este, de asemenea, „patroana protectoare” a orașului Roma, fiind venerată pe Capitoliul din Roma.

Sărbătorile de 1 martie îi erau închinat *Matronaliei* și purtau numele acesteia (lat. *femeie*).

Neptun (**Poseidon**, la greci) era zeul mării, responsabil de producerea cutremurelor, a furtunilor de pe mare și a erupțiilor vulcanice, dar și protector al marinarilor, al pescarilor și al acelor care doreau să cunoască marea. Era reprezentat ca un bărbat voinic, cu barbă, coroană și ținând în mână semnul său distinctiv: tridentul.

naștere unui copil.

Vesta (**Hestia**, la greci) este o veche divinitate romană, considerată protectoare a focului din cămin și a căminului, în general. Prezența Vestei era simbolizată prin focul sacru, care ardea în templele sale. Focul zeiței Vesta era păzit în temple de pretesele ei, vestalele. Acestea proveneau din familii romane nobile de patricieni și erau obligate să-și păstreze virginitatea timp de 30 de ani, fără dreptul de a se căsători sau de a da

Ceres (*Demetra*, la greci) simbolizează pâinea albă, pentru că sabinii numeau *ceres* pâinea și grânelor. Romanii o serbau în festivalurile *Ludi Cereris* sau *Cerealia*, între 12 și 19 aprilie, venerând-o drept *creatoarea recoltelor*; în acest sens, ea fiind cea care-i învață pe oameni detaliile tehnice ale agriculturii: semănatul, secerișul etc. Astfel, devine zeița întregii lumi vegetale. La ceremoniile consacrate zeiței, femeile nu puteau asista decât dacă erau curate.

Minerva (*Atena*, la greci) „cu ochi de azur” era zeița înțelepciunii, a războiului, dar și protectoare a artelor, meșteșugurilor și păcii, patronând deopotrivă mobilitatea minții; era, pentru romani, și inventatoarea construcțiilor navale.

Marte (*Ares*, la greci) este o divinitate venerată ca ocrotitoare a activităților agricole, personificând, totodată, renașterea periodică a naturii. L-a avut, împreună cu zeița Afrodita, pe Eros (Cupidon), zeul iubirii. La început, era divinitate agrară, careia îi era închinată prima lună a primaverii, martie, mai târziu a devenit zeu al patronării războiului. Tradiția îi atribuie paternitatea lui Romulus și Remus.

Apollo, zeu al luminii (zilei) și al Soarelui, al muzicii și al poeziei, era maestru al *Muzelor* și ideal de frumusețe masculină. Era considerat și zeu al Binelui, cel ce îi face pe oameni să se supună legilor, aducător de fericire, zeu al sănătății și tată al lui Asclepios (zeul medicinei). În Italia a fost adorat după ce, în bătălia de la Actium, l-ar fi ajutat pe împăratul Augustus să câștige.

PROVERBE ȘI MAXIME LATINEȘTI

A

- *Aquila non capit muscas.* (Vulturul nu prinde muște.)
- *Ad multos annos!* (La mulți ani!)
- *Amicus Plato, sed magis amica veritas.* (Mi-e prieten Platon, dar mai prieten adevărul.)
- *Amor patriae nostra lex.* (Iubirea patriei este legea noastră.)
- *Alea jacta est.* (Soarta este hotărâtă! Zarurile au fost aruncate!)
- *Ars longa, vita brevis.* (Arta este lungă, viața este scurtă.)
- *Audiatur et altera pars.* (Să se asculte și cealaltă parte.)
- *Aurea mediocritas.* (Aurita cale de mijloc.)
- *Auri sacra fames.* (Faima sfântă a aurului!)
- *Aut Caesar, aut nihil.* (Sau Cezar, sau nimic.)
- *Avarus ipse miseriae causa est suae* (Avarul este cauza propriei lui mizerii.)
- *Ave Caesar morituri te salutant!* (Să traiești Caesar, cei care se duc la moarte te salută!)

B

- *Barba non facit philosophum.* (Barba nu te face filosof.)
- *Bis dat, qui cito dat.* (Cine dă rapid dă de doua ori.)
- *Bene diagnoscitur, bene curatur.* (Cine dă un diagnostic bun vindecă bine.)
- *Bona valetudo melior est quam maximae divitiae.* (Sănătatea bună este mai valoroasă decât cea mai mare avere.)
- *Bonum vinum laetificat cor hominis.* (Vinul bun înveselește inima omului.)
- *Barba non facit philosophum.* (Barba nu te face filosof.)
- *Beneficium accipere, libertatem est vendere.* (Dacă accepți o favoare, îți vinzi libertatea.)

C

- Carpe diem. (Traiește clipa; Profită de această zi.) (Horatius)
- Cave canem. (Pazește-te de câine.)
- Cibi condimentum est fames. (Foamea este condiment pentru orice mâncare.)
- Conditio sine qua non. (Condiția necesară.)
- Consuetudo altera natura est. (Obiceiul este o a doua natură.)
- Contraria contrariis curantur. (Contrariile se vindecă prin contrarii.)
- Cui bono? (Cine e beneficiarul?)
- Cura, ut valeas! (Ai grijă de tine!)

D

- De gustibus et coloribus, non est disputandum. (Gusturile și culorile nu se discută.)
- De mortuis nihil nisi bene. (Despre morți numai de bine.)
- Divide et impera./Divide ut imperes. (Dezbină și condu.)
- Docendo discimus. (Învățând pe alții, învățăm și noi.)
- Doctus cum libro. (Savant cu carte.)
- Dubito, ergo cogito; cogito ergo sum. (Mă îndoiesc, deci cuget; cuget, deci exist.)
- Dum spiro, spero. (Cât timp respir, sper.)
- Dura lex, sed lex. (Legea e dură, dar e lege.)
- Dura necessitas. (Necesitate dură.)

E

- Ex fructu arbor cognoscitur. (Arborele se cunoaște după fructe.)
- Edere debes ut vivas, non vivere ut edas. (Trebuie să mânânci, ca să traiești, nu să traiești, ca să mânânci.)
- Ego sum qui sum. (Eu sunt cel ce sunt.)
- Errare humanum est. (A gresi e omenește.)
- Est modus in rebus. (Este o măsură în fiecare lucru.) sau – mai complet – (Nu este bine

să depășești măsura fiecărui lucru.) Era scris pe frontonul templului din Delphi. Tot acolo era scris și „Nosce te ipsum!” (Cunoaște-te pe tine însuși!)

- Ex nihilo nihil. (Din nimic nu se creează nimic.)
- Exceptis excipiendis. (Exceptând ce este de exceptat.)
- Experientia docet. (Experiența te învață.)

F

- Festina lente! (Grăbește-te încet!)
- Fiat lux! (Să se facă lumină!)
- Flagrante delicto. (În flagrant delict.)
- Fluctuat nec mergitur. (E zguduit, dar nu se scufundă.)
- Fortes fortuna iuvat./Audaces fortuna iuvat. (Norocul îl ajută pe cel curajos.)

G

- Gaudeamus igitur. (Să ne bucurăm deci.)
- Grosso modo. (În linii mari.)
- Gutta cavat lapidem non vi, sed saepe cadendo. (Stropul face o gaură în piatra nu prin forță, ci prin cădere repetată.)

H

- Habemus papam! (Avem papă!)
- Habent sua fata libelli. (Cartile își au destinul lor.)
- Hic et nunc. (Aici și acum.)
- Hic et ubique. (Aici și peste tot.)
- Hic Rhodus, hic salta. (Aici e Rhodos, aici sari! (Demonstrează AICI și ACUM ce ai de demonstrat.))
- Hodie mihi, cras tibi. (Azi pentru mine, mâine pentru tine.)
- Homo homini lupus est. (Omul este lup pentru om.)

- Homo sum, humani nihil a me alienum puto. (Om sunt, nimic uman nu-mi este străin.)

I

- Incredible dictu. (Incredibil de zis.)
- Inter arma silent leges. (În timpul războiului, legile sunt mute.)
- In vino veritas. (Adevărul este în vin.)

L

- Labor omnia vincit. (Lucrul învinge tot.)

M

- Magister ludi. (Învățătorul școlii.)
- Manus manum lavat. (O mână spală pe alta.)
- Medicus curat, natura sanat. (Medicul îl are-n grijă, natura îl însănătoșește.)
- Memento mori. (Nu uita ca ești muritor.)
- Mens sana in corpore sano. (Minte sănătoasă în corp sănătos.)
- Modus vivendi. (Mod de viață.)

N

- Naturalia non sunt turpia. (Cele naturale nu sunt rușinoase.)
- Nemo propheta in patria sua. (Nimeni nu-i profet în țara sa.)
- Nemo nascitur sapiens. (Nimeni nu se naște învățat.)
- Nihil novi sub sole. (Nimic nou sub soare.)
- Nihil sine deo. (Nimic fără Dumnezeu.)
- Nihil sine numini. (Nimic fără dorință.)
- Nomen est omen. (Numele este omul.)
- Nondum amabam, et amare amabam. (Nu am iubit, chiar dacă am învățat să iubesc.)
- Non scholae, sed vitae discimus. (Nu pentru școală, ci pentru viață învățăm.)
- Non solum armis sed libris. (Nu numai prin forță, dar și prin cultură.)
- Non vestimentum virum ornat, sed vir vestimentum. (Nu veșmântul îl face pe om, ci

omul pe veșmânt.)

- Nosce te ipsum! (Cunoaște-te pe tine însuși!) Era scris pe frontonul templului din Delphi. Tot acolo era scris și „Est modus in rebus”.
- Nulla regula sine exceptione. (Nu există regulă fără excepție sau Excepția întărește regula.)

O

- Omnia mea mecum porto. (Port cu mine tot ce este al meu.)
- Omnia vincit amor. (Iubirea învinge tot.)
- Optimum medicamentum quies est. (Cel mai bun medicament este odihna.)
- Ora et labora. (Roaga-te și lucrează!)

P

- Pax vobiscum! (Pacea fie cu voi!)
- Per aspera ad astra. (Prin greutăți spre la stele.)
- Persona (non) grata. (Persoană (ne)agreată.)
- Pia mater. (Mamă iubitoare.)
- Post mortem. (După moarte.)
- Prosit (Să fie de bine.)

Q

- Qui rogat, non errat. (Cine roagă nu greșește sau Încercarea moarte n-are.)
- Qui scribit, bis legit. (Cine scrie citește de două ori.)
- Qui tacet, consentire. (Cine tace e de-acord.)
- Quod erat demonstrandum. (Ceea ce era de demonstrat.)
- Quod licet Iovis, non licet bovis. (Ceea ce-i este permis lui Jupiter nu-i este permis și unui bou.)
- Quod scripsi, scripsi! (Ceea ce am scris, am scris!)

R

- Repetito mater studiorum est. (Repetiția este mama învățaturii.)

S

- Semper idem. (Mereu același.)
- Sic transit gloria mundi. (Așa trece gloria lumii.)
- Sine die. (Fără termen precizat.)
- Sine labore non erit panis in ore. (Fără muncă nu mânânci pâine.)
- Sine qua non. (Fără de care nu se poate.)
- Si tacuisses, philosophus mansisses. (Dacă tăceai, filosof rămâneai.)
- Si vis pacem, para bellum. (Dacă vrei pace, pregătește-te pentru război.)

T

- Tarde venientibus ossa. (Pentru cei care vin târziu, oase sau Pentru cei care întârzie, oase.)
- Tempora mutantur et nos mutamur in illis. (Timpurile se schimbă și noi, în ele.)

U

- Ubi bene ibi patria. (Unde-i bine, acolo este patria mea.)
- Ubi concordia, ibi victoria. (Unde este armonie, este și victorie.)
- Una hirundo non facit ver. (Cu o rândunică nu se face primăvară.)
- Ut ameris, amabilis esto. (Fii amabil, iubit vei fi.)
- Ut sis nocte levis, sit cena brevis. (Dacă vrei să dormi bine, mânâncă devreme.)

V

- Vade mecum. (Vino cu mine.)
- Veni, vidi, vici. (Am venit, am văzut, am învins.) (Iulius Caesar)
- Verba docent, exempla trahunt. (Vorbele predau, exemplele ghidează.)

- Verba volant, scripta manent. (Vorbele zboară, scrisul rămâne.)
- Vincit omnia veritas. (Adevărul învinge totul.)
- Vox populi, vox dei. (Vocea poporului, vocea zeilor.)

Bibliografie generală

12. Bujor, I., Chiriac, F., *Gramatica limbii latine*, București, 1971.
13. Cemârtan, C., Cucerov, E., *Limba latină*, Chișinău, 1995.
14. Ciobanu, A., *Lingua latina*, Chișinău, 1996.
15. Guțu, Gh., *Dicționar latin-român*, Chișinău, 1993.
16. Matei, V., *Gramatica limbii latine*, București, 1998.
17. Drăgulescu, C., *Tehnici de traducere*, București, 1996.
18. Ionaș, A., *Curs de limbă latină*, Chișinău, 1998.
19. Ionescu, V., *Dicționar latin-român*, București, 1998.
20. Dobroiu, E., *Curs de istoria limbii latine*, București, , 1994.
21. Fischer, I., *Morfologia istorică a limbii latine*, București, 1985.
22. Wald, L., Slușanschi, D., *Introducere în studiul limbii și culturii indoeuropene*, București, 1987.

Anexa 1.

Model pentru evaluarea 1.

